

ОСМИСЛЕННЯ ПРЕДМЕТНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ КАТЕГОРІЇ "ІНФОРМАЦІЯ"

Подано детальне вивчення феномену інформації та концептуалізацію категорії "інформаційні відносини" на базі отриманого нового знання, розуміння її сутності. Сформульовано дефініцію інформації з точки зору суб'єктивного підходу та актуалізовано проблему недбалого ставлення до інформації як найбільшої соціальної цінності. Зроблено висновок, що "суб'єктивний" підхід має вагоме значення для інтенсивного розвитку українського соціуму, однак необхідно змінити ставлення до інформації, чітко визначити її місце у соціальному житті та її суспільну роль і завдання.

Дослідження онтології інформаційних відносин нами було розпочато у попередній публікації "Феноменологізація категорії "інформація" у системі інформаційних відносин (Онтологія інформаційних відносин. Частина 1)". У цій публікації ми продовжуємо комплексне дослідження (на даний момент складається з трьох частин) феномену інформації та інформаційних відносин.

Аналіз вітчизняних наукових досліджень відображає перманентність розвитку наукового світогляду з вивчення феномену інформації. З одного боку, таке становище сучасних дослідницьких пріоритетів базується на втраті інтересу до проблеми інформації, а з іншого, – переважній більшості науковців здається, що цей дослідницький напрям втратив свою актуальність через вичерпаність предмету вивчення. Однак проблеми, які виникають на шляху соціального розвитку не зменшуються, а навпаки – щоразу стають більш складними та незворотними. Стає зрозумілим, що існуючі засоби, інструменти та підходи невалідні принаймні за тих умов, де вони використовуються. Інакше важко пояснити намагання розв'язати проблеми, примножуючи їх.

Все це свідчить про появу проблеми нового характеру, а саме: існуючі дослідницькі підходи, традиційне світорозуміння не корелюються з сучасними нелінійними умовами соціальної самоорганізації. Через це під загрозою опинилася освіта як основний соціальний аутопоєзис (саморозвиток). Нові обставини вимагають нового, сучасного підходу. Відтак, варто змінювати дослідницьку парадигму і водночас архаїчну інструментальну базу.

Якісні соціальні трансформації, як свідчить практика, неможливі на макрорівні, оскільки суспільство – це, передусім, емерджентне явище. Будь-яка соціальна трансформація починається на макрорівні, який складають люди та їхні відносини, потреби, інтереси тощо. Освіта є системою індивідуальної соціалізації, системою виробництва національного інтелектуального ресурсу, системою еволюціонування людини "незнаючої" в людину "знаючу", а отже якісна зміна суспільства починається з якості освіти. Але у такому разі виникає парадокс: якщо якісна зміна системи суспільства можлива лише шляхом освіти, а освіта сама потребує якісних змін, які може здійснити лише така надсистема, як суспільство, то в такому випадку якісна зміна освіти та суспільства неможливі без втручання певної зовнішньої надсистеми (іншої країни).

Але насправді ситуація не настільки безвихідна. Беручи до уваги такий феномен, як інформація, а тим більше інформаційні відносини, соціальна система (як і освіта) здатні забезпечити свій розвиток іманентно, тобто не інтегруючись із зовнішніми надсистемами і тим самим не втрачаючи своєї ідентичності. Хоча варто зазначити, що рефлексії цієї інтеграції вже є (Болонська система). З цього приводу А. Ракітов зауважив: "Оскільки на даний час соціально-економічний успіх будь-якої країни залежить від знань, умінь (ноу-хау) і технології, то можна стверджувати, що країни, які не змогли своєчасно вступити на шлях інформатизації, приречені не лише на економічне, технологічне й політичне, а й на культурне відставання" [1: 36].

Таким чином, **метою нашого дослідження** є детальне вивчення феномену інформації та концептуалізація категорії "інформаційні відносини" на базі отриманого нового знання, уявлення, розуміння її сутності. Необхідно сформулювати дефініцію інформації з точки зору суб'єктивного підходу та актуалізувати проблему недбалого ставлення до інформації як найбільшої соціальної цінності.

Ми не намагаємось репрезентувати у новому світлі інформаційні відносини, з якими сучасна людина лише поверхово знайома, навпаки – нами поставлено завдання дослідити інформаційні відносини як невідоме явище. Їх основні компоненти – такі, як інформація, її комунікація та якісна (інтелектуальна) соціальна трансформація через формалізацію інформації (знання, теорії, формули, вираження, закони тощо) – приховують надзвичайно цінні для соціального розвитку потенціали, особливо на сучасному етапі суспільної організації.

Переосмислення категорії інформації

Інформація не може бути абстрактним явищем. Лише сам факт нашого існування, наше дистанційне і темпоральне спілкування, наявність у нашому суспільстві атрибутів цивілізації вже доводить соціально орієнтований прагматичний характер інформації. Розуміючи її соціально-ціннісне значення, людина навчилася певною мірою до неї раціонально ставитись – цінувати, зберігати, використовувати тощо [2: 165]. Але поряд з цим існує і широке коло проблем, пов'язаних з адекватним розумінням та уніфікацією цієї категорії. З цього приводу інформація залишається потенційно недооціненою і непізнаною, що призводить до виникнення парадоксальних явищ, таких як дефіцит інформації ("інтроформація" Ю. Теслі [3: 53]) та його протилежність – інформаційний шум, а разом з ним і виникнення бар'єрів на шляху подальшого вивчення природи інформації,

маніпулювання нею для досягнення певних локальних цілей, а також достатньо суперечливим залишається осмислення і розуміння феномену її самоорганізації та новоутворення як метайнформації¹ та ін.

Беручи до уваги існуючу полісемію дефініції "інформація" та релятивну природу феномену, ми прийшли до висновків, що існуючі концептуальні підходи неповні й надто суб'єктивні, тому не охоплюють усі відомі аспекти семантики поняття, яка динамічно доповнюється, про що казав А. Урсул: "Проблема інформації саме тому і являє собою проблему, оскільки вона пов'язана з багатозначністю, і, відповідно до цього, з невизначеністю" [4: 25]. Натомість, у наш час поняття змістовно занадто розширюють і, тим самим, будують нову загальну холістичну теорію всього, ототожнюють абсолютно різні феномени: генетичний код, людські думки, книжку, "пам'ять" атому, комп'ютерну мову тощо, що у соціальному та науковому середовищі спричинило виникнення концептуального і понятійного "чорного ящика": "Інформація міститься не лише у книзі. Вона існує і у живій клітині, і у мертвому кристалі, її може зберігати і наша природна пам'ять і пам'ять бездушної машини" [5: 8]. Як бачимо, така універсалізація поняття завдає значної шкоди дослідженню існуючих потенціалів інформації і стимулює втрату її суб'єктивної цінності: "Цінність інформації виступає її прагматичною властивістю, що впливає на поведінку, на прийняття управлінських рішень тим чи іншим високоорганізованим приймачем інформації" [2: 159-160; 6: 23].

Існуючий досвід у розробці дефініції "інформації" та в побудові провідними науковцями світу міждисциплінарних теорій з інформації, що розроблялися протягом минулого століття, доводять відсутність прямої відповіді на питання "що таке інформація?" принаймні у тому вигляді, в якому воно ставиться, оскільки в загальному розумінні інформація – це все, що нас оточує і з чим ми контактуємо щохвилини. Попри численний масив наукових напрацювань у напрямку концептуалізації феномену, ми спробуємо дати адекватну відповідь не на абстрактне поняття, а на конкретні питання: чим є інформація? як вона виникла? яке відношення вона має до суспільства? у чому її цінність? Це не означає, що наші наукові позиції претендують на винахід. Такі заяви, беручи до уваги широту існуючого дослідницького поля проблеми дефініції і природи інформації, будуть помилковими, перебільшеними, неетичними. Наша мета полягає лише у генералізації існуючих концептуальних засад та їхньої структури.

Нам відомо: по-перше, дослідниками було встановлено, що інформація нематеріальна і існує як у живій, так і в неживій природі або в одній з них залежно від суб'єктивного світогляду [7: 160-161]; головне, що її існування визнане на фізичному, прагматичному, ментальному та праксеологічному рівнях: "Поняття інформації в сучасній науці є "більш загальним", ніж поняття матерії і свідомості, оскільки воно притаманне і матерії, і свідомості" [4: 278]. По-друге, розуміння сенсу, місця, ролі інформації в органічному, неорганічному, соціальному світах різне. Це доводить суб'єктивність інформації, яка визначається її приналежністю до природи суб'єкта. В свою чергу, це ускладнює уніфікацію і гомогенне подання інформації у холістичній концептуальній моделі. По-третє, інформація невід'ємна від предмета, який виражає, тому вона не підлягає феноменологізації, оскільки без предмету не існує. Не може бути інформації ні про що, бо це суперечить її існуванню. По-четверте, інформація невід'ємна від матерії, процесів трансформації матерії та інших явищ вищого характеру (молекулярні, енергетичні, атомні, субатомні тощо). По-п'яте, інформація потребує носія і засобів формалізації. По-шосте, інформація здатна до реплікації і розвитку (семантичне розширення).

Осмисливши ці загальні, властиві інформації характеристики, ми прийшли до висновків, що проблема розуміння природи інформації полягає у її суб'єктивності, відносності й залежності. Це робить її нелінійною. Суб'єктивна природа інформації визначається її прямою і обов'язковою залежністю від суб'єкта, який і надає їй тих характеристик і значень, наділяє її тією роллю і функціями, які потрібні суб'єкту по відношенню до чогось. Відносність ґрунтовно досліджувалась Ю. Теслею і була сформульована у понятті "інтроформація", "внутрішня організація матеріальних утворень, що відображає їх відношення до істини (до дійсності) і виступає джерелом їх вияву (бачення Світу)" [3: 53]. Іншими словами, під інтроформацією варто розуміти "внутрішню організацію, що виступає джерелом інформації і формує поведінку (вияв) будь-яких матеріальних утворень" [3: 54]. Ю. Тесля наголошував, що саме різноманіття стану матеріальних утворень і є інтроформацією – тобто різницею, "категорією відмінності, це сутність відносності, неоднорідності у природі" [9: 37]. Залежність обумовлена нездатністю інформації існувати без предмету, тобто без семантики, що відображає певний феномен у середовищі.

Це дало нам підстави до висновку: в об'єктивному світі інформації як автономії не існує. На цьому рівні взаємодії (між об'єктами середовища) її існування немає значення і є зайвим, а отже в об'єктивному розумінні вона не може бути атрибутом матерії. З цього приводу І. Кант зазначав: "За допомогою чуттєвості ми не те, що не ясно пізнаємо властивості речей самих по собі, а взагалі не пізнаємо їх і як тільки ми усунемо наші суб'єктивні властивості, одразу виявиться, що уявлений об'єкт з якими, наданими йому чуттєвим спогляданням, ніде не зустрічається та й не може зустрітися, оскільки саме наші суб'єктивні властивості визначають форму його як явища" [10: 150].

¹ Метаінформація ("metainformation") – це інформація, яка походить не від джерела-об'єкта зовнішньої (об'єктивної) природи (першоджерело), а навпаки – з суб'єктивної інтерпретації об'єктів зовнішньої природи: "Інформація про інформацію називається метаінформацією. Ми можемо побачити це на прикладі приготування пирога. Якщо ви хочете спекти пиріг, вам буде потрібно рецепт, який складається з: (а) списку інгредієнтів, і (б) інструкції, як змішувати і готувати інгредієнти, щоб отримати бажаний результат. Список інгредієнтів є основною інформацією, а інструкція щодо того, що робити з цими інгредієнтами, є метаінформацією" [8: 1].

Інформація – це винахід розуму або його ознаки (якщо мова про тварин); це суб'єктивна формалізація дійсності; це гносеологічний, комунікаційний інструмент, компонент; це можливість і засіб взаємодії з зовнішнім світом як діалог, говорячи словами І. Пригожина. М. Лоський зазначив, що "твердження Канта з приводу неможливості пізнати істинне буття здаються на перший погляд незаперечно правильними. Однак сучасний розвиток гносеології визначив існування багатьох способів, якими можна зрозуміти, як предмет, уявлений людиною, тобто іманентний свідомості, міг бути по своєму буттю незалежним від індивідуальної людської свідомості чи навіть від усякої свідомості" [11: 6].

Відсутність інформації в об'єктивному світі ми визначаємо на підставі шести сформульованих нами доказів, в яких ми обґрунтовуємо феномен інформації поза атрибутивної та функціональної теорій. Докази представлені у трьох публікаціях: "Феноменологізація категорії "інформація" у системі інформаційних відносин" – доказ "умовного атрибуту", "Осмислення предметної орієнтації категорії "інформація" – доказ предметної приналежності інформації, "Феномен потенціалів інформації та їх соціальне значення" – доказ суб'єктивного існування інформації, доказ безкінечної реплікації інформації, доказ одночасного існування, доказ інформаційного релятивізму.

Доказ предметної приналежності інформації

Однією із суттєвих характерних особливостей інформації є її приналежність до предмету, який вона презентує (відображає). З цього приводу виникає непорозуміння: що саме презентує інформація, коли предмет здатен виражати себе індивідуально як цілісно, так і поліаспектно? Вираження предмету – це його спосіб існування, тобто заданість бути опором (спротивом, тобто реагувати на вплив і його відображати) у світі фізичних взаємодій, здатність реалізовувати закладене законами природи прагнення рівноваги і пошуку атратора (умовної когерентної кінцевої мети) тощо. Беручи до уваги той факт, що гіпотетично інформація – це лише компонента як атрибут, властивість матерії, отже її потенціал (семантична повнота) не здатний перевищити потенціал, цілісність самого предмету, яким спричинена, тому вона не може рівнозначно виражати предмет у матеріальному світі, оскільки обмежена своєю другорядністю. Це твердження простежується і в праці О. Котової: "Матерія безкінечна у своїх атрибутах, які розкриваються поступово у процесі пізнання" [12: 38].

У такому разі під тиском принципу антогонізму інформація має бути або самим предметом і втратити свою сутність (стати матерією), або, залишаючись нематеріальною, втратити право на існування в об'єктивному матеріальному світі, оскільки вона стає зайвою (визнання об'єктивного існування інформації одразу претендує на визнання її автономії, оскільки вона – не поодинокі явище (існує безліч предметів, процесів, виявів, які відповідно до атрибутивної теорії мають інформаційний атрибут). Інформація може бути об'єктивним атрибутом лише за умови її паралельного існування як кібернетичного феномену, кібернетичної системи, незалежної від системи-матерія).

Якщо звернути увагу на такий факт, як розпад (зникнення) цілісності предмета у матеріальному світі, то виникає питання: що в такому разі відбувається з його гіпотетичним інформаційним атрибутом? За всіма правилами, інформація як атрибут також зникає, оскільки втрачає свій предмет відображення. Але, виходячи з цього, стає незрозумілим, яким чином ми як високорозвинене суспільство існуємо у сьогоденні, бо наші сучасні знання похідні від знань усіх попередніх поколінь, які до того ж створювались в чужинному для нас світі (якого вже не існує)? Розуміючи, що інформація все ж таки існує і наша цивілізація це практично підтверджує, ми отримуємо незаперечний доказ її суб'єктивного існування, у межах якого вона проявляє свій нелінійний характер (існування поза часом, поза простором, на будь-якому носії та інше).

Апелюючи до теорії відображення, припускаємо, що в об'єктивному світі інформація як атрибут не зникає повністю, а певною мірою здатна до відображення в іншій формалізації (предметі, процесі, явищі): "Відображення не можна розглядати як результат взаємодії. Рух, що розуміється як зміни взагалі, як спосіб існування матерії, виступає найбільш важливою і загальною характеристикою матерії. Взаємодія розкриває певну сторону моменту руху. Відображення, що розглядається як результат або сторона взаємодії, виступає по відношенню до нього як більш вузьке поняття" [12: 38], тобто матерія – це комбінація і її результат, а відображення варто розуміти як інваріант певної існуючої комбінації.

Але навіть це припущення не може бути аргументом у визнанні існування інформації в об'єктивному світі. Не беручи до уваги проблему суб'єктивності теорії відображення в її первинному сенсі, її докази існування залишків інформації одного предмету на іншому в результаті їхньої взаємодії не здатні претендувати на зважений і обґрунтований аргумент. Інформація – це завжди семантична цілісність, сенс, тому вона не може існувати у вигляді сепаратних частин, оскільки втрачить свій зміст, семантичну ємерджентність.

З цього приводу можна навести контраргумент Р. Абдєєва з "атрибутивного" підходу щодо визнання існування структурної інформації як те, що відображає певну структуру, архітектуру, історію, природу, стан, потенції матеріальної організації або її навколишнього середовища: "Л. Петрушенко писав, що окрім енергії, укладеної в шматку вугілля, там міститься й інформація про події, що відбулися в далекі часи" [2: 162].

Безумовно, структурна інформація має вагоме значення для епістемології, але аргументом у доведенні збереження відбитків взаємодії матерії бути не може. Беручи до уваги феномен кореляції як процесу трансформації, руху, зникнення і появи матерії, варто визнати, що ці відбитки й складають сутність матерії, її унікальність, оскільки вона виникла, видозмінилась у результаті процесів трансформації. Тобто апріорно матерія є такою, якою вона є і лише дослідження її генезису, еволюційного шляху поступово розкриває її історичні зв'язки. Достатньо взяти до уваги корелятивність об'єктивного світу та його суцільну взаємозалежність. Структурна інформація може претендувати виключно на феноменологізацію, що вже є емпіричною умовністю.

Звернемо увагу на нелінійні властивості й можливості інформації. Вони доводять, що інформація володіє широким комплексом різноманітних потенціалів, які предмету, процесу, явищу невластиві й "перевищують" їх можливості у фізичному світі. Отже, інформація плюралістично відображаючи свій предмет, доводить свою складність, нелінійність, загальність і претендує на автономію, на окреме теоретичне дослідження власного феномену:

1. Це здатність інформації до сублімації (існувати на різних носіях) та формалізації (виражатись за допомогою різноманітних знакових систем або у вигляді певних конструктивних алгоритмів, проєкцій, схем, порядків послідовностей тощо).

2. Інформація здатна до репродукції, у результаті якої виникає метайнформація. Її поява обумовлюється такими процесами, як генералізація та абстрагування. Під генералізацією варто розуміти розширення семантичної повноти інформації, яка утворюється внаслідок зведення інформації про множину предметів, процесів, явищ у певну цілісність, що, з одного боку, призводить до утворення універсалій, а з іншого боку, – до збільшення семантичного об'єму по відношенню до її попередньої повноти. Абстрагування – це протилежний процес, у результаті якого інформація переходить від загального до конкретного, виражаючи деталі, аспекти певної генералізованої моделі, або навпаки – одного предмету, процесу, явища. Абстрагування обов'язково супроводжується обома принципами генералізації. Також варто зазначити, що і генералізація, і абстрагування – це якісна і кількісна перебудова інформації.

3. Інформації властива реплікація як здатність до дублювання, повторення (копіювання, тиражування) всього семантичного об'єму або його певної частки. Ця властивість дозволяє їй безкінечно кількісно збільшуватись, не завдаючи шкоди, не вичерпуючи материнську інформацію.

4. Інформації властива комунікація як здатність поширюватись і переміщуватись у часі та просторі. Просторова комунікація здійснюється через засоби прийому та відправки носія інформації, а переміщення у часі здійснюється шляхом традиційного збереження і наступного звернення до інформації зафіксованої на носії, де час варто розуміти не як відносну величину, а як вимір тривалості динамічних переходів.

5. Інформації властиві втрати, що виражаються у порушенні її цілісності. Втрата може бути як навмисною і виникати у результаті трансформації інформації (генералізація, абстрагування), так і випадковою, що виникає через невалідність способів реплікації, репродукцію інформації; пошкодження цілісності носія інформації при збереженні; невалідність засобів формалізації інформації; похибки у каналах комунікації; невалідність інструментальних засобів при синтезі, аналізі, порівнянні, абстрагуванні, узагальненні інформації. Втрати мають різну природу, але найбільш значиме те, що вони спотворюють інформацію, змінюють її цінність, прагматичність, довіру до неї та її потенціал.

Проблема втрати універсальна і властива будь-якій організації – починаючи від атому, клітини й закінчуючи планетарними процесами. Такими універсальними стали поняття "втрата" й її похідні "незворотність", "невизначеність", які на початковому етапі досліджувались Р. Клаузіусом, Л. Больцманом, С. Карно, В. Томсоном, Л. Сциллардом, К. Шенноном, Н. Вінером, Дж. фон Нейманом, Р. Фішером, Л. Берталанфі та іншими науковцями. Спершу проблема втрати розглядалась і осмислювалась у межах філософії, де, ставши проблемою об'єктивного характеру, була взята фізиками для подальшого вивчення у сфері термодинаміки, яка, концептуалізуючи її на феноменологічному рівні, почала досліджувати процеси переходу енергії з одного виду й стану в інші (закон збереження енергії) – зокрема, визначаючи феномен тепла як втрату енергії. На цій дослідницькій ниві Р. Клаузіус сформулював поняття "ентропія", яким намагався пояснити феномен втрати: "Проведений Клаузіусом аналіз назавжди розсівав ілюзії щодо отримання корисної роботи "задарма" [5: 14] і водночас сумісно з Л. Больцманом сформулювали другий закон термодинаміки (закон другого початку) [5: 12-14; 13: 166-169].

Зрозумівши універсальність втрати і її загальну властивість, феномен було поширено за межі термодинаміки, а його поняття із спеціального перетворилось у міждисциплінарне. Цей перехід був обумовлений розвитком центральної проблеми втрати, яка, як було встановлено, властива будь-якій системі. Але малодослідженим залишається процес співвідношення ентропії з інформацією, якщо інформація – це суб'єктивний феномен.

З об'єктивної точки зору, виникнення (виділення системою) ентропії багато в чому зрозуміле: якщо інформація є об'єктивним атрибутом матерії, то всі процеси її трансформації – інформаційні (відображення), тому ентропія як визначене об'єктивне явище також має свій інформаційний атрибут. Але одночасно з цим, розуміння ентропії на когнітивному рівні (прослідковується в атрибутивній теорії) має і суб'єктивний характер, тобто інформація (за дефініцією Ю. Теслі – інтроформація) виникає як різниця між станами системи до процесу якісної зміни і після нього. Вперше: зв'язок ентропії з інформацією було (у неявній формі) відмічено Л. Сциллардом у 1929 році. Він вказав, що ентропія, втрачена газом завдяки поділу часток з високим та низьким рівнем ентропії, дорівнюється інформації, що отримується "демоном Максвелла" і передається спостерігачу "експеримента" [2: 165]. Але побудована теорія була іманентною фізиці й, відповідно до цього, залишалась спеціальною, не зважаючи на встановлені її зв'язки з інформацією на ментальному рівні (до середини минулого століття не було теорій інформації, а саме поняття зводилось до повідомлення і відомостей, про що нагадує А. Урсул [6: 6]).

Л. Берталанфі висунув гіпотезу про універсальність законів природи (фізико-хімічні процеси об'єктивного світу) для живої та неживої матерії. Це дозволило екстраполювати ентропію як невід'ємне явище матерії, що виникає в результаті її розвитку (руху, розширення) на живий організм (матерію) [2: 164], але при цьому ентропія не виходила за межі спеціальної теорії переходу енергії, натомість зуміла стати міждисциплінарною дефініцією.

Першою такою рефлексією стала концептуалізація інформації як феномену, що припадає, за словами А. Урсула [6: 6], на початок розвитку засобів телекомунікації (телефон, телеграф, телебачення). На цьому етапі прослідковується моністичний підхід у розумінні природи інформації, де вона ототожнюється з порядком і організацією, про що каже Н. Вінер: "Як ентропія є мірою дезорганізації, так і передана деякими сигналами інформація є мірою організації" [14: 17]. Тобто інформація стає засобом визначеності, проекцією майбутнього, знанням зовнішніх умов людини відповідно до її навколишнього середовища.

Розвинена Н. Вінером проблема невизначеності розвитку, яку він досліджує на теоретико-концептуальних засадах низки фізиків і філософів – зокрема, на роботах Дж. Гіббса, дозволила йому сублімувати феномен ентропії до теорії управління у його термодинамічному контексті як розширення Всесвіту та у контексті теорії вірогіднісного (нелінійного) розвитку світу, яка припускає можливість будь-якого майбутнього, де кожен із сценаріїв розвитку являє окремий світ: "Нововведення Гіббса полягало в тому, що він став розглядати не один світ, а всі світи, де можна знайти відповіді на обмежене коло питань щодо нашого середовища. У центрі його уваги постало питання про ступінь, до якої відповіді стосовно однієї низки світів будуть ймовірні по відношенню до іншої, більш широкої сфери світів. Крім того, Гіббс висував теорію, що ця ймовірність, унаслідок старіння Всесвіту, природно, прагне до збільшення. Міра цієї ймовірності називається ентропією, а тенденція ентропії полягає в її зростанні" [14: 10].

Наступним кроком міждисциплінарного поширення поняття була вірогіднісно-статистична теорія інформації К. Шеннона, де "під інформацією розумілось повідомлення, що зменшує невизначеність (ентропію) у приймача повідомлення" [2: 165]. Таким чином, категорія "ентропія" відходить від вузької, спеціальної дефініції і посідає вагомe місце у теоріях інформації.

На думку Дж. фон Неймана та Р. Фішера, поняття "ентропія" та "інформація" варто розглядати у цілісній теорії. З цим погоджується і Н. Вінер, ототожнюючи втрату інформації з ентропією. Цю наукову позицію підтримує і Р. Абдєєв у своїх прикладах: "Невпорядкований масив всілякої інформації без її класифікації; книги в бібліотеці, звалені в безладді в одну купу; "захарачення" банків даних інформаційним "сміттям". Можна привести безліч прикладів ентропії (хаосу, безладдя) і в соціальній сфері, і в народному господарстві, які вдається ліквідувати (або зменшити) саме внесенням нової інформації (порядку, організації)" [2: 166].

У концептуалізації феномену інформації (теорія інформації) досі залишається проблема антагонізму між об'єктивним та суб'єктивним. Звернемо увагу на ентропію як термодинамічний процес. Зрозуміло, що ентропія – це фізико-хімічне явище, тобто притаманне об'єктивному світу, але його виникнення у теорії інформації не зовсім зрозуміле. Ентропію ототожнюють з вірогідністю, невідомістю, втратою, з проблемою комунікації тощо і, тим самим, узагальнюють, не встановлюючи її приналежності об'єктивному чи суб'єктивному світу, як і сам феномен інформації (з "атрибутивної" точки зору). Відповідно до цього ентропія стає універсальним явищем (яким врешті стала й інформація), тобто ідентичним для тексту (помилки, дублювання), для соціального життя (злочинність, бідність), для утворення тепла у термодинамічному процесі, для біологічної істоти (смерть, хвороба, страждання), для предмета (розпад, трансформація), для планети (видобуток природних копалин, руйнування екології) тощо.

Навіть якщо не звертати увагу на встановлену тотожність ентропії та вірогідності, яка характеризує не втрату, а релятивність перспективи розвитку, стає зрозумілим, що втрата інформацією якісної або кількісної цілісності розуміється умовно. Або, наприклад, якщо комунікацію, інформацію у певних кібернетичних системах розглядати об'єктивно (де у такому разі вони перетворюються в спеціальний корелятивний ланцюг і зникає сама кібернетична сутність), сигнал як відповідь, відгук системи на команду має об'єктивну природу (електричний, фотонний імпульс); формалізація цього сигналу в інформацію має абсолютно інший характер – це когнітивний, суб'єктивний феномен. Інформація здатна відображати будь-яке явище (предмет, процес), але неспроможна бути ним.

Незаперечним є те, що інформації властива втрата, але що вона собою являє? Втрату частки електричного сигналу через зміну напруги у провіднику або неповноту відображення мікро- / макрооб'єкту як його особисту проблему? Відповіді на ці питання ми спробуємо дати у нашій "суб'єктивній" інтерпретації феномену втрати.

Осмислення інформації як когнітивного явища є основою для нашого "суб'єктивного" підходу. Суб'єктивність виступає формалізацією певного доступного, наявного, можливого, осмисленого, зрозумілого в об'єктивному світі (недоступного, невидимого, незрозумілого тощо), когнітивній моделі (людина, суспільство, штучний розум). Отже втрату інформації варто розуміти як порушення її цілісності, а в деяких випадках – як зміну її семантичної якості або взагалі її зникнення. Таким чином, втрата – це тотожність ентропії в її термодинамічному сенсі, де вона означає розпад, руйнування цілісності.

Для більшої зрозумілості розглянемо детальніше "суб'єктивний" підхід. Проблема суб'єктивності достатньо широко вивчалась у філософії впродовж багатьох століть. Концептуальна розробка проблеми знайшла місце і в точних науках, де вона заклала основи для виникнення квантової фізики. Але не зважаючи на її значення, суб'єктивність залишається недостатньо осмисленою, хоча є затребуваною на будь-якому рівні соціального життя і розвитку (це підтверджують такі рефлексії, як зверненість до прагматизму, заощадливості, етичних норм як соціального порядку тощо). Ми схильні вважати, що суб'єктивність як здатність відокремлюватись від природного об'єктивного була недооцінена, тому людина так і не навчилась її до кінця розуміти.

Суб'єктивність – це здатність суб'єкта інформаційних відносин бути самим собою і існувати у межах своїх можливостей. Суб'єктивність виникає лише на когнітивному рівні як опір, здатність суб'єкта протистояти впливу зовнішнього світу, використовувати його потенціал і властивості. В основу суб'єктивності можливо поставити тезу: людина – це гість, а отже розуміння людиною навколишнього світу можливе лише як для гостя,

тобто суб'єктивно. Це дає можливість сформулювати причини виникнення суб'єктивності, якими є: емпіричне сприйняття; ноуменальне (мислення, пам'ять, уява, інформація, думки, почуття) осмислення; інструменти пізнання (людина створює різноманітні інструменти, за допомогою яких відкриває приховані сторони предмету, явища, процесів або розширює власні можливості).

Отже, всі три категорії суб'єктивні, оскільки:

– емпіричне сприйняття реалізується на базі сенсорної системи організму як можливості орієнтації у навколишньому середовищі;

– ноуменальне осмислення реалізується на базі розумової здатності (інтелекту) як можливості не лише сприймати на рівні подразника навколишній світ, й осмислювати його на базі свого особистого попереднього досвіду;

– інструменти пізнання створюються когнітивною системою (людиною) задля розширення власних можливостей (емпіричного сприйняття і ноуменального осмислення навколишнього світу) функціонувати, діяти, пізнавати, відчувати, вміти, пам'ятати та багато іншого (наприклад: мікроскоп, вантажна техніка, транспорт, ліки тощо).

Життя і діяльність людини характеризується таким алгоритмом: встановлення цілі як причини та реалізація дій задля її досягнення. Ціль – це суб'єктивний феномен, що ототожнюється з результатом. Вона є чинником соціального руху і суб'єктивним виправданням життя людини (сенсом), а отже суб'єктивно виступає і причиною, і критерієм оцінки. Але не стільки цікава ціль як шляхи її досягнення, тобто слідство, що повністю базується на інформації, а у контексті нашого дослідження – на засобах інформаційних відносин.

Слідство, дії, методи й засоби утворюють перехід від бажання, потреби, обов'язку до їх кульмінації і саме на цьому рівні виникає втрата інформації, через невалідність, складність, недоступність, оманливість досягнення цілі. Формалізуючи, звичні для емпіричного сприйняття дії в інформацію (засоби), ми отримуємо інформаційну систему, тобто модель інформаційних відносин, де одна організація, якою у нашому випадку виступає когнітивна система, через засоби інформації (управління, кореляція, знання, детермінанти тощо) утворює або якісно змінює, знищує іншу чи саму себе, тобто відбувається трансформація як перехід одного стану в інший (однієї інформаційної організації в іншу) в результаті впливу на неї. Це в одному випадку. В іншому – сама когнітивна система як інформаційна організація підвладна іманентній втраті інформації, що супроводжується такими процесами, як забування, переосмислення, втрата комунікаційних або корелятивних можливостей, зміна пріоритетів, застарілість знань тощо, тобто все те, що якісно змінює інформаційну організацію (структуру, повноту, "знанневу матрицю") когнітивної системи.

Іншими словами, втрата – це результат або якісної зміни інформаційної організації, що відбувається під впливом іншої, або інформаційної самоорганізації як перехід з одного якісного стану в інший (розвиток, прогрес), де засоби інформації (інструменти) виступають примусом, чинниками, факторами, корелятами, детермінантами переходу на рівні впливу на її або їх (стороння, зовнішня інформаційна організація) природу або когерентно до неї. Засоби інформації винаходяться когнітивною системою у процесі пізнання (феноменального, ноуменального знайомства з навколишньою дійсністю).

Інформаційна організація – це тотожність інформаційної системи. Особливу увагу варто звернути на інформаційну сутність як ідентичність системи у контексті нашого дослідження. Отже, інформація – це відкрита когнітивною системою (людиною) частина об'єктивного світу шляхом його поступового суб'єктивного пізнання. У результаті когнітивна система формує суб'єктивні образи (інформацію) про навколишні предмети, процеси і явища, а також їхні характеристики, властивості, можливості, потенціали та взаємодії тощо, які утворюють уявлення, розуміння, корелятивні можливості (досвід, вміння) об'єктивної дійсності. Таким чином, когнітивна система, генералізуючи накопичену інформацію, що відображає поліаспектність предмету (у загальному розумінні) з його можливостями на рівні суб'єктивного уявлення, утворює його ментальну модель (відображення) – інформаційну організацію, яку варто розуміти як інформаційну структуру (суб'єктивно організовану сукупність відомого).

Когнітивна система являє собою високого рівня інформаційну організацію, яка зберігає, використовує, змінює, отримує відображення предметів навколишнього світу. Її організуюча сутність полягає у тому, що окрім здобутої інформації про саму себе, вона зобов'язана вмещувати інформації про навколишній світ, з яким безперервно взаємодіє. У такому разі організація як сукупність існуючої ідентичної до предмету інформації являє собою певну структуру (бібліотеку, архів). Підтвердження нашої точки зору ми знаходимо і у роботі М. Талбота "Голографічний Всесвіт", де досліджується феномен голографії як принцип будови пам'яті, уяви, матерії тощо [15: 19-39].

6. Інформації властива корелятивність як здатність: до зняття невизначеності; до реалізації управління; до впливу на стан, на якість предмету, суб'єкта, об'єкта відносин; до реакції від впливу (зворотні зв'язки, випереджуюче відображення); до реорганізації та інше. Корелятивний потенціал інформації має практичне вираження: він утворює міст між ідеями та матерією й ідеєю, де ідеєю володіє мисляча істота, а матерія виступає певною організацією (системою) навколишнього середовища: "Невзаємодіючих тіл не існує, всі тіла врешті складені з частин, серед яких немає "байдужих" один до одного" [16: 169].

Ідея породжує дію як певний цілеспрямований контакт, тобто якісне втручання. Іншими словами, корелятивний потенціал інформації відкрив людині нові можливості у матеріальному та інформаційному світах. На його основі людина отримала можливість видозмінювати природу відповідно до своїх потреб, самоорганізовуватись, використовувати потенціали природи та впроваджувати їх у власне життя.

Відносно нещодавно (на початку минулого століття) корелятивний потенціал інформації було концептуалізовано у спеціальну міждисциплінарну науку – кібернетику, у межах якої корелятивність, формалізована в управління, почала спеціально вивчатись і впроваджуватись у соціальне, наукове, військове, культурне та інше суспільне життя. Але буде помилковим вважати, що кібернетика одноосібно займається дослідженням корелятивного потенціалу інформації. Будь-яка наука, навіть квазінаука, яка передбачає втручання у межах експерименту, спостереження [13: 44], або фіксації певних рефлексій, існує на засадах корелятивності інформації. Отже, на іншому рівні вони також займаються вивченням корелятивного потенціалу, але більш предметно – на відміну від феноменологічного підходу кібернетики.

Вагомий внесок у концептуалізацію даної властивості інформації було зроблено філософським дискурсом, що виник між "атрибутистами" та "функціоналістами" з приводу процесу самоорганізації матерії та виникнення життя на планеті, тобто чи є інформація об'єктивним атрибутом матерії, чи вона, як на думку Г. І. Царгородцева, "належить лише керованим системам (живим і кібернетичним)" [2: 161]. Обидві теорії, незважаючи на їх конфронтацію, створили категорію "інформація" і встановили її природу. "Атрибутисти" кваліфікують інформацію як властивість всіх матеріальних об'єктів, тобто як атрибут матерії; "функціоналісти" ж, навпаки, пов'язують інформацію лише з функціонуванням самоорганізуючих систем" [2: 160]. Ці наукові теорії дають нам можливість продовжити концептуалізацію інформації.

Питання стосовно об'єктивного чи суб'єктивного існування інформації на теперішній час втратило будь-який сенс. Суспільство не хвилює проблема існування інформації з ним або без нього, цінним є її потенціал, тобто здатності, прагматичність інформації у соціальному бутті. Будь-яка матерія (предмет) відкрита для безкінечного дослідження (відобразитись) і на кожному етапі давати нові відповіді на існуючі й нові запитання, чим і займається наука.

Концептуальні підходи "атрибутистів", розглядаючи об'єктивне існування інформації пов'язують його з процесом самоорганізації матерії, в результаті якої на певному етапі виникла жива істота: "Як атрибут матерії, інформація брала участь у процесах її самоорганізації, сприяючи виникненню живого і, тим самим, становленню гомеостазису й феномену управління" [2: 161]. Але, на нашу думку, така гіпотеза позбавлена сенсу, оскільки вона безрезультатна. Обґрунтування цієї тези одразу стосується й іншого ключового питання – стосовно особливостей емпіричного сприйняття процесів у зовнішньому середовищі.

Взаємообмін, з точки зору атрибутистів, інформацією між предметами об'єктивного світу не є таким, яким його сформулювали. Предмети (матерія) не обмінюються інформацією, вони не здатні на це. Достатньо звернути увагу на феномен селекції, тобто вибору, відбору. Чим у принципі відрізняється людина від каміння? Здається, запитання безглузде, але саме в ньому й криється основний смисл проблеми об'єктивного та суб'єктивного існування інформації.

Людина, як і каміння, складається з молекул, атомів, субатомних сполучень (електрони, протони, нейтрони, мезон та ін.) і – на перший погляд – єдина різниця між ними лише у структурній будові (в організації). Але розглядаючи їх емерджентно й органічно по відношенню до індивідуальної природи кожного, одразу стає очевидно, що людина (когнітивна система) здатна вибирати, з ким і чим їй взаємодіяти, а неживий суб'єкт позбавлений такої можливості, тобто він вступає у когерентну взаємодію або у контакт в будь-якому випадку з ким завгодно в силу законів природи. З цього приводу Е. Лійв писав: "Однією істотною відмінністю між неживою та живою природою є те, що системи неживої природи активно не займаються пошуком інформації, а приймають те, що надходить. Системи живих організмів вміють селекціонувати (вибирати) потрібну їм інформацію, а непотрібну просто не приймають, не звертаючи на це увагу" [17: 80].

Предмети (матерія) неживої природи встановлюють інформаційний зв'язок або створюють інформаційні відносини у своєму середовищі виключно в уявленні спостерігача, тобто адекватно до емпіричного сприйняття, візуального мислення суб'єкта спостереження. Таким чином, для людини взаємодія предметів неживої природи отримує інформаційний характер у його суб'єктивному розумінні. З цього приводу влучно виразився І. Кан: "Якщо я запитую про величину світу в просторі й у часі, то тут передбачається, що ця величина визначена, так чи інакше мала б належати самому світу, крім всякого досвіду. Але це суперечить поняттю чуттєвого світу чи світу явищ, існування й зв'язок якого має місце тільки в уявленні саме у досвіді, так як це не є річ сама по собі, а лише спосіб уявлення. Звідси випливає, що оскільки поняття існуючого для себе чуттєвого світу суперечить самому собі, то всяке вирішення питання про величину цього світу завжди буде помилковим, як би не намагалися його вирішити стверджувально, тобто в сенсі нескінченності або ж негативно – в сенсі обмеженості світу" [10: 33-34].

Централізація людського ментального осягнення світу дає нам змогу у межах дослідження екстраполювати давно існуючий досвід соціальних відносин на процеси взаємодії живого з неживим, тобто людини як особливої форми когнітивної організації з матерією як інформаційної організації у її суб'єктивному визначенні. У такому разі утворюється міст (у ментальному уявленні) між предметами середовища (до яких належить також і тіло людини) та розумом, який (міст) у межах антропоцентризму називають "інформацією" або "інформаційними відносинами". І на цьому рівні достатньо виразно прослідковується корелятивна властивість інформації з властивою їй суб'єктивністю: що виникає через людину (обмеженість у потенціалі дії (впливу)); що характеризується рівнем пізнання і знання людини; вірогідністю результату, що виникає через поверхові знання; вчиненні дії й отримання відповіді; управління як дистанційної форми впливу тощо.

7. Інформація здатна до оцінки (недооцінки, переоцінки). Ціннісний показник інформації базується на: релевантності, рівень якої визначається відповідністю до запити; на точності (правдивість, достовірність); доцільності або актуальності (новизна, затребуваність, потенційна здатність і як резюмував М. М. Моїсєєв:

"Однакова інформація може мати зовсім різне значення для різних суб'єктів, кожний з яких переслідує свою власну мету" [2: 166]); на (кількість, обсяг); оригінальності (ступінь поширеності, доступність для пізнання, вивчення, знайомства з предметом, предметами, ідеями, знаннями або їх аспектами, які відображає інформація); випередженні (виникнення до певного процесу або явища) [12: 46].

8. Інформації властива часова та просторова безмежність. Вона однаково здатна відображати предмети, процеси і явища, що були в минулому (відносно того періоду, в який її було створено), існують у теперішньому часі та ті, які відбудуться у ймовірному майбутньому, відображаючи проекцію можливих сценаріїв. Просторова безмежність визначається тим, що інформація здатна існувати в будь-якому місці, тобто вона не належить до певного географічного розташування.

9. Інформація завжди інваріантна і темпоральна. Інваріантність визначається нездатністю відображати динаміку, яка властива матерії, а тому завжди обмежена у семантичній повноті презентації предмету (предметів, процесів, явищ), що виражається в її дистанційованні від реальних процесів (відставання). Темпоральність інформації – це її протяжність, що варто розуміти як здатність відображати (передавати, виражати) предмет послідовно, впродовж певного інтервалу лінійного часу.

10. Інформація не може бути абсолютною, а тому здатна семантично, фізично змінюватись (ускладнюючись, узагальнюючись, спрощуючись) безкінечно. Це твердження цілком базується на критиці Д. Бома постулату, який стверджував, що будь-яка теорія може бути завершеною: "Бом критикував цей постулат, вказуючи на те, що природа безкінечна" [15: 51].

11. Інформація не може існувати потенційно, оскільки вона є результатом особистісного сприйняття, суб'єктивного відображення того і в такому семантичному обсягу, що суб'єкт дослідження сприймає, незважаючи на те, як об'єкт сприйняття себе відображає. Це залежить від досвіду, освіченості, здатності суб'єкта. Проблема потенційного існування інформації виникла у результаті генералізації суб'єктивного досвіду та сприйняття, які утворили інтелектуальну (когнітивну) організацію. Екстраполюючи існуючий досвід на сприйняття, суб'єкт може до нього додати певні перспективи, детермінанти, сценарії ймовірного розвитку, тим самим суб'єктивно збільшуючи семантичний об'єм відображення і в такому разі інформація (відображення) стає метаінформацією як перехід від відображення матерії до відображення інформації.

На нашу думку, первинне відображення належить матерії, що в результаті спричинює утворення інформації. Однак і сама інформація як нова семантична організація здатна відображати свою семантику, що призводить до утворення метаінформації. На цьому рівні розвитку інформації виникає її здатність охоплювати те, що може реально не існувати або ще не існує, або не може існувати, але навіть при здатності метаінформації (інформації) відображати на певний момент сприйняття, а також ймовірно майбутнє і минуле, інформація відображає або реальне, або ментальне існуюче, тобто наявне, вловиме, відчутне.

Теж саме може відбуватись і без участі предмета (матерії) відображення, коли інформація вже сама виступає у ролі предмета. У такому разі на зміну емпіричному сприйняттю приходять ноуменальне (інтелектуальне), оскільки інформація формалізована у певну знакову систему, а її декодування вимагає проведення складних когнітивних операцій. Але незважаючи на те, що саме відображає інформація, вона представляє себе такою, якою є для суб'єкта, тобто реально існуючою.

У якості контраргументу (одного з багатьох) можна представити феномен генетичної спадковості (ДНК), де, як здається на перший погляд, ключову роль відіграє інформація, тобто мається на увазі, що хромосоми новонародженого у великому відсотковому співвідношенні ідентичні до батьків та їхніх генетичних батьків. Іншими словами, інформація про кліткову структуру батьківських організмів передається через "канал комунікації" (ДНК) їхнім нащадкам. Але все це – лише суб'єктивна формалізація явища кросингвера (причина біологічної еволюції), реплікації ДНК (копіювання структури клітини), мітозу (дозрівання клітини для поділу), мейозу (ділення клітини), які не характеризуються передачею інформації від батьків до дітей, а є самоорганізацією, яка підкоряється іманентним причинам (мається на увазі, що ріст клітин відбувається детерміновано, а результат значною мірою залежить від схожості хромосом, які були на початку кліткового росту). Отже, ДНК не містить інформації. Дезоксирибонуклеїнова кислота – це лише потенція майбутнього кліткової організації [18: 36-37], а інформація виникає при вивченні цих потенцій або у гіпотезах кліткової реконструкції тощо.

Багато в чому схожа ситуація і з ростом рослин. Якщо певне насіння впало в землю, то інформація, що утворюється як відображення цього явища, буде обмежена його ходом, перебігом у часі й просторі, тобто не може його випередити. На рівні метаінформації дерево може бути вже спіялим від старості або представлено весь алгоритм його кліткового зростання на 50 років уперед, але це все – проекція перспективи, певне ймовірно майбутнє, запозичене з минулого досвіду. Дерева, якого немає, не може існувати нині, а отже інформація не може відображати неіснуючий предмет, процес чи явище.

Визнаючи потенційне існування інформації, відбувається спроба ототожнити себе з природою, тобто відійти від притаганого живий істоті суб'єктивного й порівняти себе, свої можливості з об'єктивним. На нашу думку, ця людиноцентрична парадигма є ніщо інше, як переоцінка себе. Вона вказує на актуальну проблему, яку людство намагається розв'язати протягом багатьох століть, – на проблему дезорганізації суспільного буття як відхід від соціального прагматизму.

12. Для інформації властива семантична ієрархія, завдяки чому вона являє собою впорядкованість (структуру, послідовність) або хаос, тобто має або адекватний для приймача сенс, або ні. З цього приводу ми прийшли до висновку, що сенс – це явище емерджентності, тобто організація, де на базі інструментального співвідношення

певних знакових конструкцій (уніфікованих або індивідуально-суб'єктивних) виникає сенс. Отже семантика – це складна ієрархічна структура, яка утворюється як наслідок зв'язку об'єктів, предметів тощо.

13. Інформації властива релятивність, що робить її семантику відносною і ймовірною, а також валідність як встановлення коефіцієнта її органічності, адекватності, доцільності (належності або сторонності) у певних процесах відносин (генералізація, абстрагування, оцінка тощо).

Причину виникнення інформаційного релятивізму варто вбачати у проблемі обмеженості емпіричного відчуття та в суб'єктивності мислення, пізнання, сприйняття суб'єктом об'єкта. Стосовно емпіричної обмеженості можна сказати: сенсорна система (органи відчуття) дозволяє сприймати навколишній світ лише у певних межах, які необхідні для біологічного існування ("видиму" матерію). Це достатньо переконливо ілюструє фізіологія живого організму (чорно-білий зір, відсутність слуху або гострий слух, гострий нюх тощо), де кожна популяція має різні переваги та недоліки у сприйнятті навколишнього світу. Не виняток і людський організм. Людина не відчуває ультразвук, погано орієнтується в сутінках, не має гострого нюху, зору та ін. Всі ці біологічні відмінності, включаючи дефективність та індивідуальні особливості, являють собою матрицю сприйняття.

Суб'єктивне мислення виникає через існуючу суб'єктивну індивідуальність кожної когнітивної системи (людини), яка визначається особистим унікальним досвідом, аксіологічними відмінностями, життєвими та професійними пріоритетами, місцем проживання і діяльності та самим способом життя, віруваннями, особистими знаннями та інтерпретаціями, психічною індивідуальністю тощо.

Варто зазначити, що релятивна здатність інформації вже тривалий час існує як відносно нова наукова парадигма. Це підтверджують рефлексії, що відображають феномен інформаційної релятивності, – такі, як визнання нелінійності, відхід від механічного детермінізму, феноменологізація невідомості, вірогідності як стану майбутнього тощо. Вона виникає через суб'єктивність когнітивної системи по відношенню до об'єктивної дійсності, де за відсутності абсолютної (повної) інформації про предмети, процеси, явища та їхні властивості (повнота інформаційної організації) з'являється невідомість, контингентність, ймовірність.

Валідність як властивість інформації визначає її когерентність по відношенню до певного предмету, процесу, явища, властивості тощо у контексті інформаційних відносин. Вона виявляє відповідність інформації або інформаційних засобів (знання, розуміння, управління, команди) як інструменту дії в досягненні когнітивною системою певної мети (кореляції). Іншими словами, якість інформаційних відносин повною мірою залежить від валідності використаної інформації, а точніше – від корелятивного потенціалу або здатності (по відношенню до об'єкта) цієї інформації.

14. Інформація голографічна. Це здатність інформації існувати поза фізичним виміром, тобто на фізичному рівні вона не вимірюється. Якщо предмет, який відображає інформація, має фізичну величину, то його інформаційна організація цього об'єкту не має. До таких висновків у своєму дослідженні прийшов М. Талбот, де він вказує: "Здатність створювати ілюзії того, що речі знаходяться там, де їх немає, і є головною властивістю голограм. Голограма має видиму просторову протяжність, але якщо провести рукою крізь неї, ви нічого не знайдете. Незважаючи на сигнали ваших органів відчуття, ніякий прилад не виявить присутності енергетичної аномалії або матерії на місці голограми. Це відбувається тому, що голограма – це віртуальний образ, образ, що виникає там, де його немає, і володіє не більшою глибиною, ніж ваше "тривимірне" відображення в дзеркалі" [15: 34].

Достатньо звернути увагу на пам'ять когнітивної системи, якщо, наприклад, узяти літню людину, яка прожила більше 80 років, то важко уявити скільки інформації (різноманітних інформаційних організацій) вміщує й мозок, але при цьому від не збільшується у своєму розмірі, навіть не враховуючи особисті думки цієї людини, які виникали протягом життя: "Голографія дає пояснення тому, яким чином мозок здатний зберігати таку кількість інформації у настільки обмеженому просторі. Геніальний фізик і математик, уродженець Угорщини, Джон фон Нейман провів розрахунки і визначив, що у середньому протягом людського життя мозок накопичує близько $2,8 \times 10^{13}$ біт інформації (280 000 000 000 000 000). Така неймовірна кількість інформації ніяк не узгоджується з традиційною картиною механізму зберігання пам'яті" [15: 30].

15. Інформація не існує без носія. Тобто, інформація і носій невід'ємні один від одного, це симбіотична когнітивна модель, яка існує у системі суб'єктивного пізнання. З цього приводу М. Лоський сказав: "Предмет зовнішнього світу (напр., коливання маятника), який вступив у кругозір моєї свідомості та, відповідно, ставши іманентним моєї свідомості, у той же час залишається трансцендентальним мені як суб'єкту свідомості; іншими словами, від того, що я його відчуваю, він не перетворюється у мій індивідуально-психічний стан" [11: 7]. Оскільки феномен носія інформації малодосліджений (поодинокі зустрічається у теорії відображення та вірогіднісно-статистичній теорії інформації К. Шеннона) та беручи до уваги факт наукової абсолютизації інформації, в результаті якої інформація була відокремлена від матерії (предмету), що спричинило виникнення двох окремих феноменів носія та інформації, виникає потреба у конкретизації та концептуалізації цього співвідношення.

Зокрема, варто зазначити, що природа носія дуалістична. З одного боку, носій – це фізична оболонка збереження штучно формалізованої (переведеної у знакову систему) інформації і у цьому випадку дійсно доречно розглядати інформацію як умовно виокремлене явище, а з іншого боку, носій – це сам предмет, процес, явище або їх інтегровані групи, формалізації тощо, який виражається у семантиці. Одразу варто уточнити для даного контексту і попередніх наших визначень, що співвідношення інформації та предмету (у загальному розумінні) має знаковий характер, тобто когнітивна система під тиском своєї емпіричної природи сприйняття формалізує предмет, процес, явище у знаки, які суміщають сенс (семантику) та емпірично видимий предмет у певну суб'єктивну уніфіковану систему відносин, якою є суспільство, соціальні процеси тощо.

Феномен знака навіть для сучасної науки залишається багато в чому незрозумілим. В основному це вже давно відома суб'єктивність, яка вийшла із семіотики і поширилась у соціальних відносинах, про що свідчать такі рефлексії, як непорозуміння, помилкові тлумачення, невідповідності та ін. Апелюючи до суб'єктивності була спростована теорія відображення, яка, на нашу думку, має достатньо потужний потенціал у визначенні природи інформації та її соціальних механізмів, а отже відмова від неї була поспішною.

Феномен знака, який варто ототожнювати з носієм і інформацією, являє собою складну систему когнітивної орієнтації. За останні два тисячоліття людство досягло відчутних результатів, доказом чого є наша цивілізація, але суб'єктивність знака як рефлексії релятивізму і суб'єктивного індивідуалізму збереглась. Отже, виникає питання, яким чином при існуючій суб'єктивності знаків наша цивілізація існує і розвивається?

Єдиною відповіддю є розвиток уніфікації як прийняття за основу того чи іншого розуміння, дефініції, сенсу для всіх людей, що поширювались, впроваджувались через освіту. Такою уніфікацією стала мова, назви предметів, процесів, явищ, властивостей, узагальнень, виражень, інтерпретацій тощо. Утворення уніфікованої системи смислів і значень, що базуються на ідентичності сприйняття, відчуття й розуміння, дозволило встановити більш менш єдиний семантичний комплекс між знаком та його смислом, значенням та відображенням: "Логічно припустити, що вся матерія має властивість, по суті, споріднену з відчуттям, властивістю відображення" [12: 91].

Звернемо увагу на основну компоненту переходу знака в інформацію – на категорію відображення. В її теорії стверджується: матерія властивістю відображення виражає себе в емпіричному світі людини (тварини), що дозволяє їй у ньому існувати. Прикладом може слугувати відкриття бактерій, атому, електромагнітних полів, випромінювань тощо, які до відкриття суб'єктивно не існували. З цього приводу А. Лактіонова зазначила: "Ми не завжди сприймаємо речі такими, якими вони є насправді (наприклад, при спеціальному освітленні). У таких випадках речі з'являються нам не в той спосіб, в який вони насправді існують" [19: 48]. Отже відображення – це емпірично видима сторона матерії і, як демонструє наведений нами приклад, далеко не вся матерія (предмети, процеси, явища) видима для живої істоти, а отже відображення є своєрідним співпадінням чуттєвих можливостей з властивостями матерії, які їй властиві за певних умов, станів тощо. У такому разі можна стверджувати, що відображення – це чуттєва реакція, когнітивний інструмент, засіб орієнтації людини у світі.

На нашу думку, відображення і взаємозв'язки матерії (взаємовплив, детермінація) не варто поєднувати на рівні ядра теорії відображення. Це співвідношення є додатковим – як здатність вбачати в матерії її попередні взаємодії, розвиток (відтворювати еволюцію), тобто ідентичність. Відповідно, позбавившись в основі теорії концепту відображення взаємодій, ми отримуємо достатньо адекватне концептуальне значення – феномен відображення як міст між об'єктивною матерією (у тому стані, в якому вона знаходиться) та чуттєвим і ноуменальним сприйняттям.

Звертаючись до проблеми суб'єктивності теорії відображення у контексті наших обґрунтувань, ми прийшли до висновку з приводу умовності цієї проблеми. Відображення варто розуміти як емпіричну доступність сприйняття, орієнтації, реакції людини по відношенню до зовнішнього середовища, яка на своєму первинному рівні не може не бути суб'єктивною, на що, наприклад, вказав Т. Крейн: "Завдяки сприйняттю ми маємо безпосередній і миттєвий доступ до реальності, проте в такому статусі сприйняття постає як проблема через можливість його помилковості й навіть хибності" [19: 40], оскільки розуміння одного й того ж відображення (ментальний феномен знаку) у різних людей не буде ідентичним з причини певних сприйнятливих відмінностей, досвіду, уваги, незнання, пам'яті тощо. Індивідуальна суб'єктивність зникає у процесі інтерпретації особистісного сприйняття у системі соціальної уніфікації. Отже, відображення варто віднести до зрілих концептуальних підходів, феномен якого є незаперечним і має повне право існувати у сучасних теоретичних підходах як міст між об'єктивним світом і суб'єктивним, тобто бути інформацією.

Завдяки індивідуальній суб'єктивності людина здатна унікально мислити, сприймати, вибірково актуалізувати, переосмислювати, доповнювати існуючий досвід тощо. Суб'єктивність варто відносити не до проблеми, а до причини виникнення прогресу, де людина завдяки своїй численності здатна як можна більше і глибше пізнавати свій світ. Звернемо увагу на сучасні тенденції інформаційно-технологічного розвитку, в якому простежується динаміка перетворення (перенесення, перевтілення, копіювання) природного середовища у цифрове: "Протягом ілюзорного дня, створеного ілюмінацією телекомунікацій, піднімається штучне сонце додаткового освітлення, що проголошує новий світовий час, коли одночасність дій стає важливіше, ніж їхня послідовність" [20: 19].

З одного боку, людина створює своє суб'єктивне надсередовище, яке щодалі піддає більшій уніфікації та прямує до штучного узагальнення. Варто визнати, що це – показник не індивідуального, а соціального високого розвитку, який створює нові можливості для опанування природою, її законами, детермінантним розвитком, коли людина намагається стати господарем свого життя. Але, з іншого боку, зміна якості уніфікації неминуче призводить до зникнення індивідуальної суб'єктивності, яка дозволяє "бачити" не шаблонно, виділяти нові або існуючі аспекти предметів, процесів, явищ тощо.

Штучне (цифрове) соціальне надсередовище є відповіддю людини природі на її закритість пізнанню, що широко висвітлюється у теоріях агностицизму. Але наше сьогодні ставить під сумнів філософію "непізнання". Людина навчилась зберігати досвід, вміння, знання поколінь, навчилась цю інформацію передавати у часі й просторі, навчилась її використовувати, обробляти, примножувати тощо. Цифровий світ дозволяє представляти (відтворювати) не лише існуючу реальність, а й моделювати минуле і ймовірне

майбутнє. Варто звернути увагу на той факт, що існуючі інформаційно-технічні системи лише почали свій розвиток. Сучасна людина стоїть на порозі утворення штучної форми життя, інтеграції людини з машиною на рівні симбіозу тощо.

Цифрова соціальна суб'єктивність як інтерпретація об'єктивного світу відкриває людині нові можливості. Хоча когнітивна система не здатна збагнути об'єктивне, вона спроможна його інформаційно винайти, об'єднавши в єдину систему свій інтелектуальний, досвідний потенціал.

В якості **висновку** варто виділити декілька основних позицій:

– По-перше, як і соціальні кризи, так і кризи особистісної ідентичності людини детерміновані дефіцитом інформації (у контексті концепту інтроформації) того інформаційного поля, в якому ця людина або суспільство перебувають. Але усвідомлення дефіциту на певному якісному рівні потребує розвиненої інформаційної організації, на базі якої цей дефіцит буде визначено. Іншими словами, розуміння проблеми інформаційного "голоду" вимагає попереднього розуміння ролі й значення інформації в системі інформаційних відносин. Виходячи з того, що феноменологічно інформація переважній більшості людей ментально недоступна, натомість існує емпірично "видима" реальність як рефлексії, що незаперечно вказує на зниження рівня соціального життя і розвитку людини. Відповідно до цього вимальовується проблема дефіциту інформації не як браку певних відомостей, а як кризи розумового, мисленого ресурсу.

Беручи до уваги, що вітчизняна система виробництва національного інтелектуального ресурсу (освіта) існує і щорічно випускає декілька тисяч підготовлених фахівців, залишається незрозумілим, як при наявності фахівців освіти виникає дефіцит інформації? На нашу думку, на це питання існує лише одна відповідь: сучасна людина не розуміє сутності інформації, її значення, місця і ролі. У результаті недбалого ставлення до неї, точніше до її потенціалу, виникає інформаційний дефіцит.

– По-друге, представлена у дослідженні "суб'єктивна" інтерпретація дефініції "інформація" доводить, що феномен інформації має суб'єктивні витоки, тобто це винахід людини, а не об'єктивної природи. Відповідно до цього, інформація має бути, передусім, прагматично орієнтованою, тобто нести соціальну користь, забезпечувати соціальний прогрес, упорядковувати соціальну організацію тощо, а не перетворюватись на причину хаосу. З цього приводу виникає необхідність змінити існуючу парадигму відношення до інформації.

– По-третє, визначені властивості, потенціали та можливості інформації дають соціальній (інформаційній) людині широкі можливості у межах інформаційних відносин. Таким чином, будь-яка людина, соціальний інститут або суспільство загалом має широкий комплекс засобів та інструментів взаємодії і якісного впливу на певну систему, де інформація на кшталт кванту стає необмеженою у своїй дії, явищі й можливостях.

– По-четверте, надзвичайно велике значення для соціального прогресу має вимір інформації (семантики, кількості) як здатності оцінки її кількості та семантичного об'єму. Виходячи з того, що "когнітивне" існування інформації (пізнання, знання, досвід, вміння) особистісне, воно, таким чином, недоступне суспільству без формалізації. Але і сама формалізація здійснюється з ентропією, тим більше, що текстова формалізація (найбільш популярна) додатково утворює герменевтичну проблему (втрата семантики при декодуванні символічної системи, вираженої її засобами). У такому разі виникає необхідність генерувати інформацію (особистісного та соціального спрямування) більш універсальними і досконалими засобами, якими стає цифрова формалізація.

Втім, цифрове вираження і фіксація інформації не обмежується оцифровуванням текстів або їх електронним представленням. Насправді цифрова формалізація здатна оминати когнітивний процес декодування символічної системи, тим самим знизити рівень ентропії під час навчання, пізнання, осмислення, що вимагає орієнтуватись на моделі типу "семантичного ланцюга", патернів, тобто максимально наблизитись до природного процесу утворення інформації на когнітивному рівні.

На нашу думку, запропонований "суб'єктивний" підхід має вагоме значення для інтенсивного розвитку українського соціуму. Однак, насамперед, необхідно змінити ставлення до інформації, чітко визначити її місце у соціальному житті та її суспільну роль і завдання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ракитов А. И. Философия компьютерной революции / А. И. Ракитов. – Москва : "Политиздат", 1991. – 287 с.
2. Абдеев Р. Ф. Философия информационной цивилизации / Р. Ф. Абдеев. – Москва : ВЛАДОС, 1994. – 336 с.
3. Тесля Ю. Н. Введение в информатику природы : [монография] / Ю. Н. Тесля. – К. : "Маклаут", 2010. – 255 с.
4. Урсул А. Проблема информации в современной науке : философские очерки / А. Д. Урсул. – Москва : "Наука", 1975. – 288 с.
5. Седов Е. А. Одна формула и весь мир. Книга об энтропии / Е. А. Седов. – Москва : "Знание", 1982. – 176 с.
6. Урсул А. Д. Информация и мышление : Серия Философия / А. Д. Урсул. – Москва : "Знание", 1970. – 48 с.
7. Ленин В. И. Полное собрание сочинений / В. И. Ленин. – Москва : Изд-во политической литературы, 1967. – Т. 18. – 525 с.
8. Williams A. Meta-information. An impossible conundrum for evolution [Електронний ресурс] / Alex Williams // Creation ministries international. – 2007. – 30 Aug. – Режим доступу : <http://creation.com/meta-information> (18.03.2012).
9. Тесля Ю. Н. Не силовое взаимодействие : [монография] / Ю. Н. Тесля. – К. : "Кондор", 2005. – 196 с.
10. Кант И. Критика чистого разума / Иммануил Кант ; [пер. с нем. Н. О. Лосский]. – Москва : "Наука", 1999. – 655 с.
11. Лосский Н. О. Типы мировоззрений (Введение в метафизику) / Н. О. Лосский. – Париж : "Современные записки", 1931. – 187 с.
12. Котова Е. Философский анализ понятий энергии и информации : дис. ... докт. филос. наук : 09.00.08 / Е. Котова. – К. : Вища школа, 1984. – 307 с.
13. Пригожин И. Порядок из хаоса : Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс ; [ред. В. И. Аршинов, Ю. Л. Климонтович, Ю. В. Сачков ; пер. с англ.]. – Москва : "Прогресс", 1986. – 432 с.

14. Винер Н. Человек управляющий / Н. Винер. – Санкт-Петербург : Питер, 2001. – 288 с.
15. Талбот Майкл. Голографическая Вселенная / Майкл Талбот. – Москва : Издательский дом "София", 2004. – 368 с.
16. Рыдник В. И. Что такое квантовая механика / В. И. Рыдник. – Москва : Из-во "Советская Россия", 1963. – 222 с.
17. Liiv E. Infodynamics. Generalized entropy and negentropy / E. Liiv. – Tallinn, 1998. – 200 p.
18. Шредингер Э. Что такое жизнь? Физический аспект живой клетки / Э. Шредингер. – Москва ; Ижевск : НИЦ "Регулярная и хаотическая динамика", 2002. – 92 с.
19. Лактіонова А. Перцепційний досвід як діяльність / А. Лактіонова // Філософська думка. – 2011. – № 5. – С. 40–49.
20. Вирилио П. Информационная бомба. Стратегия обмана / Поль Вирилио ; [пер. с фр. И. Окуневой]. – Москва : "Гнозис", Фонд "Прагматика культуры", 2002. – 191 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Rakitov A. I. Filosofiiia kompiuternoii revoliutsii [Philosophy of Computer Revolution] / A. I. Rakitov. – Moskva : "Politizdat", 1991. – 287 s.
2. Abdeev R. F. Filosofiiia informatsionnoi tsivilizatsii [Philosophy of Informational Civilization] / R. F. Abdeev. – Moskva : VLADOS, 1994. – 336 s.
3. Teslia Yu. N. Vvedenie v informatiku prirody [Introduction to the Natural Informatics] : [monografiia] / Yu. N. Teslia. – K. : "Maklaut", 2010. – 255 s.
4. Ursul A. Problema informatsii v sovremennoi nauke : filosofskie ocherki [Information Issue in the Modern Science : Philosophical Essays] / A. D. Ursul. – Moskva : "Nauka", 1975. – 288 s.
5. Sedov E. A. Odnа formula i ves' mir. Kniga ob entropii [One Formulae and the Whole World. The Book on the Entropy] / E. A. Sedov. – Moskva : "Znanie", 1982. – 176 s.
6. Ursul A. Informatsiia i myshlenie : Seriia Filosofiiia [Information and Cogitation : Series Philosophy] / A. D. Ursul. – Moskva : "Znanie", 1975. – 288 s.
7. Lenin V. I. Polnoe sobranie sochinenii [The Full Collection of Works] / V. I. Lenin. – Moskva : Izd-vo politicheskoi literatury, 1967. – T. 18. – 525 s.
8. Williams A. Meta-information. An impossible conundrum for evolution [Elektronnyi resurs] / Alex Williams // Creation ministries international. – 2007. – 30 Aug. – Rezhym dostupu : <http://creation.com/meta-information> (18.03.2012).
9. Teslia Yu. N. Ne silovoe vzaimodeistvie [Non Powerful Cooperation] : [monografiia] / Yu. N. Teslia. – K. : "Kondor", 2005. – 196 s.
10. Kant I. Kritika chistogo razuma [Critique of Practical Reason] / Immanuel Kant ; [per. s nem. N. O. Losskii]. – Moskva : "Nauka", 1999. – 656 s.
11. Losskii N. O. Tipy mirovozzrenii [Types of World View] / N. O. Losskii. – Parizh : "Sovremennye zapiski", 1931. – 187 s.
12. Kotova E. Filosofskii analiz poniatii energii i informatsii [Philosophical Analysis of Notions "Energy" and "Information"] : dis. ... dok. filos. nauk : 09.00.08. – K. : "Vyscha shkola", 1984. – 307 s.
13. Prigozhin I. Poriadok iz khaosa : Novyi dialog cheloveka s prirodou [Order out of Chaos : the Human's New Dialogue with Nature] / I. Prigozhin, I. Stengers ; [red. V. I. Arshynov, Yu. L. Klimontovich, Yu. V. Sachkov ; per. s angl.]. – Moskva : "Progress", 1986. – 432 s.
14. Viner N. Chelovek upravliaiushchii [Managing Human] / N. Viner. – Sankt-Peterburg : Piter, 2001. – 288 s.
15. Talbot Michael. Golograficheskaia vseennaia [Holographic Universe] / Michael Talbot. – Moskva : Izdatel'skii dom "Sofia", 2004. – 368 s.
16. Rydник V. I. Filosofiiia komp'uternoii revoliutsii [Philosophy of Computer Revolution] / V. I. Rydник. – Moskva : Izd-vo "Sovetskaia Rossiia", 1963. – 222 s.
17. Liiv E. Infodynamics. Generalized entropy and negentropy / E. Liiv. – Tallinn, 1998. – 200 p.
18. Shredinger E. Cho takoe zhizn? Fizicheskii aspekt zhyvoi kletki [What Life Is? Physical Aspect of Live Cell] / E. Shredinger. – Moskva ; Izhevsk : NITS "Reguliarnaia i khaoticheskaia dinamika", 2002. – 92 s.
19. Laktionova A. Pertseptsiinyi dosvid yak diial'nist' [Perceptual Experience as the Activity] // Filosos'ka dumka [Philosophical Thought]. – 2011. – № 5. – С. 40–49.
20. Virilio P. Informatsionnaia truba. Strategiia obmana [Informational Tube. Strategy of False] / P. Virilio ; [per. s fr. I. Okunevoi]. – Moskva "Gnozis", Fond "Pragmatika kul'tury", 2002. – 191 s.

Матеріал надійшов до редакції 07.09. 2012 р.

Poralo I. V. Osmyslenie predmetnoi orientatsii kategorii "informatsiia".

Подается детальное изучение феномена информации и концептуализация категории "информационные отношения" на базе полученного нового знания, понимание ее сущности. Сформулирована дефиниция информации с точки зрения субъективного подхода и актуализирована проблема небрежного отношения к информации как крупнейшей социальной ценности. Сделан вывод, что предлагаемый "субъективный" подход имеет существенное значение для интенсивного развития украинского социума, однако необходимо изменить отношение к информации, четко определить ее место в социальной жизни и ее социальную роль и задания.

Poralo I. V. Understanding the Subject Orientation of the Category "Information".

The detailed study of the information phenomenon and conceptualization of the category "information relations" derived on the basis of new knowledge, the understanding of its essence are carried out. The definition of information in terms of the subjective approach is stated and the problem of neglecting the information as the greatest social value is brought into focus. It is concluded that the proposed "subjective" approach has the essential meaning for the intensive development of the Ukrainian development, however it is necessary to change the relationship to information, determine precisely its place in the social life and as well as its public role and tasks.